

DE PROFUNDIS

Έρωτας πιά ρομαντικός δέν είν' αὐτό πού μέ τραβά
μ' ἐπιμονή και δύναμη κοντά σου σά μαγνήτης.
Τά χεῖλη τῆς Ἐπιθυμιάς μένουν γιά μέ τώρα βουβά,
γιατί νωρίς ἀσώτεια τήν πλάστρα δύναμή της.

Και συλλογίζουμαι γιατί νά σ' ἀγαπῶ τόσο πολύ,
και λέω πῶς μ' ἔχουν σκλάβο τους ἡ πλάνη κ' ἡ συνήθεια
μὰ ὅσο ζητῶ τή λησμονιά, τόσο σπαράζει σάν ποντί
πού ἐπλήγησαν, ἡ δύστυχη καρδιά μου μέσ σιδήθια.

Σάν κάποιον φίλου γκαρδιακοῦ, πού χρόνια ἀκέρια αὐτός κ' ἐγώ
ἀδερφικά περῶσαμε τή νιότη μας ἀντάμα
και τώρα ξενιτεύτηκε, τή συντροφιά σου νοσταλγῶ
γιά νά ξεσπάζω τῆς Ζωῆς τὸ γέλιο και τὸ κλάμα.

Ζωή πού δέν τήν ἔζησα, μιά πού δέ χάρηκα χαρά,
ἡ ἀγάπη σου: δέν ξίωσα νωρίς τή δόξαμή της!—
Κ' ἐνῶ μοῦ κρᾶζει ὁ νοῦς «μακριά» μὴνώντας κάποια συφορά
νάι με σέρνει ἀθέλητα κοντά σου σά μαγνήτης.

17—18—23

ΣΠΥΡΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΣ ΠΟΙΗΣΗ

Ἀφιερωμένο τοῦ δημοδασκ. Ποιητῆ
ΠΑΝΟΥ ΤΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐνα ἄρθρο τοῦ κ. Α. Κουκούλα καταχωρισμένο στό 1ο φύλλο τῆς «Κριτικῆς» πού μόλις τώρα—ὑστερ' ἀπό μηνῶν ἀρρώστια μου—ἔλαβα τήν εὐκαιρία νά τὸ διαβάσω, μ' ἀναγκάζει νά παραθέσω τίς ἀκόλουθες γραμμές, μερικῆς ὡς συμπληρωματικῆς στή μελέτη μου «Ἡ νέα μας ποίηση», τῇ δημοσιευμένῃ στό «Νουμά» τοῦ Ἀρχίλη, και μερικῆς ἀπαντητικῆς σέ ὅσα ὁ κ. Α. Κ. μέ ὕφος ὄχι ψύχραιμα συζητητικό μὰ πολεμικό ἔγραψε.

Ἡ σύντομη μελέτη μου ἐκείνη, χωρὶς νά ἔχει ὡς ἀφορμὴ καμιά «ἐπαγγελματικὴ συνήθεια», νομίζω πῶς μπορεῖ νά εἶναι τὸ πόρισμα, ὅπου θά φτάσει χωρὶς ἄλλο ἐκεῖνος, πού ἀπρόσβλητος ἀπὸ τὴ γύρω μας δεγιάζουσα

ξενομανία, παρακολουθεί σταθερά κι ανοιχτόματα τη σημερινή Λογοτεχνική μας κίνηση, αφού πρώτα θεώρησε απαραίτητο να μελετήσει προσεχτικά και συστηματικά α') την εξέλιξη της Νεοελληνικής ποίησης από το Σολωμό έως τον Παλαμά, β') την ποίηση των πέντε μεγάλων έθνων της Εύρώπης, όπου του είτανε κατορθωτό στο πρωτότυπο κι όπου δέν του είτανε από δόκιμες μετάφρασες, γ') τη Λατινική ποίηση και δ') την αρχαία Έλληνική ποίηση. Στη μελέτη του αυτή θα είταν αναγκαιότατο να μὴν έχει προσέξει μόνο στην ολόκληρη έρμηνεία των κειμένων, στην κατανόηση δηλ. του περιεχόμενου, ήτοι της ουσίας κάθε ποιητικού έργου, μὰ και να έχει «εγκύψει» στην πλέρια καλλολογική του εμβάθυνση, στην καλλιτεχνική εξέτασή κι ανάλυση της μορφής του κι ακόμη στη δικαιολογημένη σχέση και στην αληθινή αρμονία, που υπάρχει απαραίτητα ανάμεσα στα δυο στοιχεία ταποτελεστικά καθ' έργου Τέχνης, δηλ. στην εσωτερικήν ουσία ή ιδέα και στην εξωτερική μορφή ή γλωσσική διατύπωση.

Πρέπει όμως να σημειωθεί πώς σε μιὰ τέτια καλλολογική επεξεργασία κατά τη μελέτη ενός «γραπτού καλλιτεχνήματος» είμαστε τελείως απροπαρασκευαστοι κι άσυνείθιστοι. Εμείς οι Νεοέλληνες. Μήτε στα Γυμνάσια μας μήτε στο Πανεπιστήμιο γίνεται καν λόγος γι' αυτήνα. Σχολαστικά περιοριζόμαστε μόναχα σε μιὰ γραμματική και συνταχτική ανάλυση. Καμιά εξήγηση δὲ μὰς δίνεται για τη θέση, τὸ βάρος, τὸ ρυθμὸ κάθε λέξης και κάθε πρότασης, για τὸ μουσικὸ σχηματισμὸ κάθε περιόδου, για τὸ φραστικὸ τόνο που υποδηλώνει τὸ πὼς σημαντικὸ τοῦ στίχου νόημα, για τὴν ἀνάγκη που υπάρχει να ταιριάζει κάθε φορά τὸ μέτρο με τὸ είδος τῆς ποίησης και με τὴν ὑπόθεση τοῦ έργου, για τὴν σχέση που έχει των φθόγγων ὁ ήχος, πρὸς τὸ ήρεμο ή τραχὺ νόημα τοῦ στίχου, για τὴν αἰτία που κάποτε γίνεται χρῆση περιφραστικῶν ἀντὶ μονολεχτικῶν τύπων, για τὴν παρήχρησή και τὸς ἄλλα, που ή έρευνα κ' ή γνώση τους θα ξεσκεπάσει μπροστά στα μάτια τῆς ψυχῆς μας ἀγνώριστες καλλιτεχνικὲς ἀπόλαυσες. Γι' αὐτὸ ὅχι μόναχα ὅλοι οἱ γραμματισμένοι κ' οἱ ἐπιστήμονες μας, μὰ κ' εμείς ἀκόμα που καταγινόμαστε με τὴ δημιουργική φιλολογία ή λογοτεχνία—ἐξόν ἐννοεῖται ἀπὸ λίγες ἐξαιρέσεις—μήτε τὸ ἀσύνκριτο κάλλος τοῦ ἀρχαίου λόγου μπορούμε να νοιώσουμε κ' ἐχτιμήσουμε ὅπως πρέπει, μήτε τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα μας κατορθώνουμε να καλλιεργήσουμε και διαμορφώσουμε κατὰ τὰ αἰώνια τῆς τέχνης πρότυπα.

Ἡ σχολαστικὴ κι ἀτελέστατη διδασκαλία, που γίνεται στα σχολεία μας ἐξενός, κ' ή ἐξαιρετικὴ δυσκολία που παρουσιάζει ή πλούσια με τὴν εὐστροφία κ' εὐλυγισία τῆς ἀρχαίας Έλλ. γλῶσσα ἐξάλλου, έχουν κατορθώσει να μὰς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὰ μίμνητα παλιά κείμενα, ἀπ' ὅπου ξεκινήσανε, τελείως ἐφωδιασμένοι αισθητικά, ὅλοι οἱ πέντε μεγάλοι λογοτέχνες των νεωτέρων Εὐρωπαϊκῶν λαῶν, για να δημιουργήσουν τὴν ἔθνική τους φιλολογία, κι ὅπου μπορούμε να βρούμε κ' εμείς τὰ αἰώνια ὑποδείγματα και τοὺς ἀμετάβλητους τῆς Τέχνης νόμους, για να πλάσουμε σύμφωνα μ' αὐτούς, πρωτότυπα κι ὅχι

μιμητικά, τῇ Νεοελληνικῇ μας Λογοτεχνίᾳ. Κ' ἔτσι χωρὶς μερόνυχτα νὰ φυλομετρούμε καν, κατὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ Ὁρατίου, τοὺς παλιούς μας ποιητὲς, ἀφ' οὗ δὲ μπορούμε αἰσθητικὰ νὰ ἀφελήθουμε ἀπ' αὐτούς, καταφεύγουμε πρόχειρα κι ἀξεκούραστα, μὲ τὰ πέντε-δέκα Γαλλικουῖδια ποὺ ξέρουμε, στὰ τυχόντα περιοδικὰ τοῦ Παρισιοῦ, γιὰ μιμηθούμε δουλικά καὶ στὴν ἐμπνευσή καὶ στὸ ὕφος καὶ στὴ στιχοτροπία κάθε ποιητὴν ἀξίας ἢ ἀπαξίας ποὺ θ' ἀπαντήσουμε· ἐκεῖ μέσα· κι ἀπὸ κάτω ἑλεεινὸς μεταφράσεις κι ἀπὸ κάποια γραμματολογικὰ σημειώματα ποὺ βρίσκουμε σκορπισμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ καὶ στὸ Larousse λαβαίνουμε μιὰ λειψή γνῶσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν συγγραφέων, ποὺ δὲν παύουμε ν' ἀναμασούμε τὰ ὀνόματα τοὺς ἐπιδειχτικά καὶ νὰ τὰναφέρουμε στὴν κουβέντα καὶ ὑπόθερά μας «κατὰ κόρον», γιὰ νὰ δείξουμε ἔτσι πῶς εἴμαστε συγχρονισμένοι; modernes, μ' Εὐρωπαϊκὴ μόρφωση κι ὄχι μὲ παλιὰς ἰδέες, δασκάλοι, προγονόπληκτοι. Γιατί, κατὰ τὸν κ. Α. Κ., ἂν ὡς Λογοτέχνης θελήσουμε «νὰ προσκείμεθα στὸ ἀρχαῖο ἰδανικόν», ἂν δηλ. ἔχουμε ὡς ὁδηγούς καὶ πρότυπα Τέχνης τοὺς Ἕλληνες κλασσικούς «μὲ τὴν πειθάρχηση καὶ τὴν δλύμπια γαλήνη τους» «εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ γυρεύουμε (hear, hear-«ἀκουσον-ἀκουσον!») νὰ γυρίσουμε πίσω στὴ θρησκεία, στὶς βιωτικὰς συνθῆκες, στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων» (1). Κ' ὑποστηρίζοντας τὰ παράδοξα αὐτὰ ὁ κ. Α. Κ. ἀπορῶ πῶς δὲν ὑποβάλλει στὸν ἑαυτὸ του τὴν ἀκλήρ αὐτῇ ἐρώτησι: Μήπως ὅλοι τῆς Εὐρώπης οἱ λαοί, ποὺ ἔχουν ἐγκύψει κ' ἔχουν ἀντλήσει ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες κλασσικούς, γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν ἐθνικὴ τους φιλολογία σύμφωνα μὲ τὰ πρότυπα ἐκείνων, ὑποχρέωσαν τὸν ἑαυτὸ τους νὰ γυρίσει πίσω στὴ ζωὴ καὶ τὸν πολιτισμὸ τῶν παλιῶν Ἑλλήνων καὶ καταπαύστηκαν νὰ μιλοῦν σὰν τὸν Ξενοφῶντα καὶ νὰ ντύνονται σὰν τὸν Περικλῆ καὶ νὰ θυσιάζουν στοὺς Θεοὺς σὰν τὸν Ἀριστείδη καὶ νὰ τρανε «κεκλιμένοι» σὰν τὸν Ἀριστοφάνη; Εἶναι γελοῖο καὶ νὰ τὸ φαντασθεῖ κανεὶς. Κ' ἐνῶ ἄταχτα, μὲ δουλικὴ δὴμος ἀφοσίωσι, παρακολουθοῦμε οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες κάθε ξένη φιλολογικὴ ἐκδήλωσι (δὲ λέω πῶς δὲν πρέπει νὰ τὴν παρακολουθοῦμε προσεχτικά), παραμελοῦμε νὰ ἐμβαθύνουμε στὴν πρώτη κι ἀφαστὴ πηγὴ τῆς ἀνθρώπινης διανοητικῆς ἀνθισσης, τοὺς παλιούς μας τεχνίτες, καὶ δὲ ζητᾶμε νὰ λαβαίνουμε κάθε μας ἐμπνευσὴ ἀπὸ τὴ γύρω μας ἀπαράμιλλη ἑλλ. φύσιν κι ἀπὸ τὴ γύρω μας γνώριμη ἐθνικὴ ζωὴ, παρὰ μόνον ἐξεναντίας καταγινόμεστε νὰ μεταδώσουμε μὲ τὰ ἔργα μας στὸ λαὸ μας ἀσυνείθιστες γι' αὐτόνα σκηνές τοῦ βίου, νὰ τοῦ σερβίρουμε περιγύραφες μιᾶς φύσης ποὺ δὲν εἶναι ἢ γελαστά φωτεινὴ Ἑλληνικὴ (ποὺ καὶ πολλοὶ ξένοι, ποὺ δὲν τὴν εἶδαν, φιλοτιμοῦνται μὲ τὴ φαντασία τους νὰ τὴν ζωγραφίζουνε στὰ ἔργα τους) καὶ νὰ τοῦ περιγύραφουμε ἄγνωστα τῆς ψυχῆς συναισθηματικὰ κινήματα, δανεισμένα ἀπὸ λαοὺς φυσιολογικὰ καὶ ψυχικὰ διαφορετικούς πολὺ ἀπὸ μᾶς γιὰ λόγους ἱστορικούς, κλιματολογικούς, διαιτητικούς, εκπαιδευτικούς. Καὶ στὴ γραφτὴ διατύπωση αὐτῶν τῶν ξένων, τῶν δὴθεν πρωτότυπων, πραγμάτων περδεύουμε «ἀπὸ σκοποῦ» τὴ φράση μας μέχρι βαθμοῦ πολλὰς φορὰς ἀκατονοησίας, παραγεμίζοντάς τινε μὲ μεταφορὰς

γελοίες (πρβλ. όσα ποροΐδεύει ό Νουμάς, φυλλ. 768 : τοϋφες άόρατων σκοπών άρχινάντε να ζούνε σφιφογυρίζοντας σε κυματισμούς ξένων κέντρων κ.λ.π.) κι άφίνουμε τόν Πήγασο μας άχαλήνωτο, τι λέω ; άφηνισμένο να τρέχει όπου του κατέβει και λέμε χωρίς περιορισμό κάθε τι που ή νοσηρή μας φαντασία έρχεται να μάς υπαγορέψει πλάθοντας μάλιστα τη φράση μας μεπερδεμένη, γιατί αυτό νομίζεται της μόδας, άφου κατά τόν κ. Α. Κ. «ή πειθάρχηση της ποιητικής ούσίας στους νόμους της Τέχνης, ή αυτοκυριώρχηση κ' ή διαύγεια κ' ή λιτότης» δέν είναι υποχρεωτική για όλους τούς τεχνίτες του λόγου, παρά μόνο για κείνους «που από ιδιοσυγκρασία θα μπορούσαν νά κινηθούν μέσα στην περιοχή του κλασσικού ιδανικού» (1). Και άκόμα για να μην άπομακρυνόμαστε τάχατες από τό *esprit de siècle* και για να είμαστε σύμφωνοι με κάτι λόγια του Δοστογιέφσκι, που τ'άναφέρει ό κ. Α. Κ., ισχυριζόμαστε πώς μπορούμε στα έργα της φαντασίας κάθε θέμα να πραγματευόμαστε (όχι δηλαδή τα καθαώς ποιητικά θέματα, όπως έμεΐς οι καθυστερημένοι νομίζουμε κ' υποστηρίζουμε) «άφου άκόμη κ' ή παράκρουση κ' ή τρέλλα κι ό έκφυλισμός γίνονται Τέχνη» (1). Και ξερέτε για ποιό λόγο ; 'Ακούσατε. Γιατί ό σημερινός άνθρωπος ζή σ' έποχήν «άναβρασμού» κ' έπαθεν «έκλείπουνσιν» και δέν ευχαριστιέται πιά ούτε άρκείται στην Τέχνη την κλασσική, που δείχνει «πειθάρχηση κι δλύμπια γαλήνη» (1). 'Αλλά τολμώ να πιστέω, πώς μ' αυτό τόν τρόπο άντίς ή Τέχνη να είναι μιá δροσερή πνευματική δαση μέσα στη θλιβερή Σαχάρα της ζωής, κι άντί να είναι μιá αλώνια όμορφιά που έξευγενίζει ψυχικά κι άνασύρει για μερικές στιγμές τόν άνθρωπο από την άσκήμια και τόν πόνο της ζωής, θα είναι ένας καταθλιφτικός πυρετός, ένας έξαντλητικός έννευρισμός, μιá έπίταση της ψυχικής υπερανησυχίας της εποχής μας.

Νά μου επιτρέψει ό άγαπητός κ. Α. Κ. να μη συμφωνώ μ' αυτές τίς γνώμες. Παραδέχομαι κ' έγώ μαζί του πώς περνούμε «έποχή ξυνώσεως», νομίζω όμως κοινωνικής μάλλον παρά καλλιτεχνικής. Κι άρα τόν σημερινό σάπιο κοινωνικό καθεστώς τό αντικαταστήσει ένα καλύτερο, ή Τέχνη μπορεί να πάρει καινούρια θέματα, νάνοιχτεί σε νέους όρίζοντες υποθέσεων, νάποχτήσει περισσότερο βάθος, οι νόμοι της όμως οι αλώνιοι, όπως τούς έχουν θεσπίσει οι παλιοί τεχνίτες της χώρας αυτής, άδύνατο νάλλάξουν. Γιατί δέ μπορούμε να ξεχάσουμε ποτέ πώς οι άρχαιοι Έλληνες άν και στην Έπιστήμη έκαναν ώριμμένα βήματα (άφου κ' ή φιλοσοφία τους ή άσύγκριτη από τη βαθειά ποιητική σκέψη έξωρήθηκε κι άποσχίσθηκε σε έξωριστό κλάδο, που τόσην ανάπτυξη έλαβε), στην Τέχνη όμως τρέχανε όλο τό δρόμο, τόν άνοιγμένο μπροστά στα μάτια ενός λαού, που και γεννιότανε κι από τό κλίμα και από τη γύρω φύση και από την άγωγή που λάβαινε διαμορφονότανε μονάχα καλλιτέχνης, ενός λαού που πρώτος αυτός στον κόσμο δημιούργησε άληθινή Τέχνη κι αυτός την άνάπτυξε ίσαμε τό πιο δυνατό άψηλότερο σημεΐο. Χωρίς τούς παλιούς Έλληνες σήμερα θα υπήρχε Έπιστήμη, γιατί θα τήνε δημιοργ-

γούσαν οί υλικές και βιωτικές ανάγκες του ανθρώπου, που δεν πάει να προ-
σπαθεί να υποτάξει τα στοιχεία και τις δυνάμεις της φύσης και να καλλιτερέψει
την ύπαρξή του, δε θα υπήρχαν όμως εξάπαντος οι σημερινές Ευρωπαϊκές
φιλολογίες κ' ή Λατινική, κατ' ακολουθία δε θα υπήρχαν κ' οι τόσον αγαπη-
μένες στον κ. Α. Κ. «σχολές» (ρομαντισμός, νατουραλισμός, συμβολισμός, φου-
τουρισμός), που αν και στο βωμό τους έχουνε μυσταγωγήσει θεσπέσιες μεγα-
λοφυίες, επιμένω μ' όλα ταύτα να νομίζω πως δεν ανταποκρίνονται σήμερα
στά καλλιτεχνικά μας ιδεώδη και δε μάς ικανοποιούν συναισθηματικά (ποιός
λ. χ. ποιητής σήμερα θέλει να παρουσιαστή ως ρομαντικός;) και πως ο
άνθρωπος σήμερα, στην πρωτόφαντη παραξάλη της πολυτάραχης εποχής μας,
γυρεύει ως αντιδότη Τέχνη που νάναδίνει Έλληνική διαύγεια, 'Ολύμπια γα-
λήνη, κλασσική λιτότητα και την ψυχικήν εκείνη εύρωστία, που Ισοροπη-
μένα μυαλά μονάχα μπορούν να εμψύχουν στα έργα τους.

MIX. Γ. ΠΕΤΡΙΔΗΣ

ΤΑ ΜΑΪΣΤΡΑΔΙΑ

(Με την Έγκριση του Ψυχάρη, που μās δόθηκε στις 29, του
Νοέμβρη, δημοσιεύουμε παρακάτω δυο σπουδαία κριτικά γράμματά του
στο νέο ποιητή κ. Σπύρο Παναγιωτόπουλο, όπου σ' αυτά εξετάζονται
διάφορα ζητήματα, λογοτεχνικά και γλωσσολογικά).

Α'.

Sénat — Πέμπτη 4 του 'Οκτώβρη 1923.

Φίλε συνάδερφέ μου,

"Ελαβα τα *Μαΐστράδια* σου, καμάρωσα την αφιέρωση μ' δλη τη
δόξα της, καμάρωσα και το σκίτσο που μās χαρίζει την εικόνα σου.
Είσαι πολύ όμορφος. Έχεις όμως και μιὰ ματιὰ μαργιόλικη που με τρο-
μάζει, σὰ νὰ μηνούσε του άναγνώστη πως νὰ προσέχη μπάς και του
ξεφύγει καμιά χοντρή άνοησία, σὰ σὲ διαβάση και θελήσῃ νὰ σοῦ πῇ
τὴ γνώμη του. Κι ὥστόσο εἶχα τὸ θάρρος νὰ σὲ διαβάσω, ἔχω τώρα
και τὸ θάρρος νὰ σοῦ πῶ τὴ γνώμη μου. Μεγάλη ἐλπίδα μοῦ δίνεις.
Θὰ κόψης δρόμο, μιὰ μέρα θὰ γίνῃς ἀπὸ καίλους. Ένας ποιητὴς που
στοχάστηκε *βαρβάκια ὄνειροπόλα, τοῦ πόθου τοὺς γιαλοὺς*, που τόσο
κατάλληλα, τόσο μαγεφτικά μās ἔδωλε στὸ τέλος μιὰς ὥρας στροφῆς
τὴν *ἀπεραντοσύνη*, ένας ποιητὴς που νιώθει ἀμέσως τὴν εἰλικρί-
νεια τῆς καρδιάς του, που παίρει τι σημαίνει προσοχή, που προσέχει
στὴν ὀρθογραφία τῆ σωστή (στὸ νιώθω μὲι), που προσέχει στὴν πλού-